

MÜLKİYELİ MÜHENDİSLER: AVRUPA'YA MÜHENDİSLİK EĞİTİMİNE GÖNDERİLEN MÜLKİYELİLER (1908-1922)

İsmail AYHAN*
Bahri ATA**

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin önemli bir ivme kazandığı Tanzimat Dönemi'nde, bürokratik reformlara daha da ağırlık verilmiştir. 1839 Fermanından sonra devletin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması için 3 temel sorunun çözümüne ağırlık verilmiştir. Bunlardan ilki hukuk devleti olma, ikincisi devlet sisteminin çağdaşlaştırılması, üçüncüsü ise çağdaş devletin kadrolarını oluşturacak nitelikli insan yetiştirmektir.¹ İlk iki konu hakkında çok sayıda çalışmalar mevcuttur. Fakat üçüncü maddede belirtilen nitelikli insan ihtiyacının karşılanmasına yönelik devletin yurt dışına gönderdiği öğrencilerle ilgili monografik çalışmalar sınırlı olsa da son dönemlerde yapılan çalışmalarla bu eksiklik giderilmeye çalışılmaktadır.² II. Meşrutiyet Dönemi'nde

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, ayhan.ismail@dicle.edu.tr.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, bahriata@gazi.edu.tr.

- 1 Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, s. 28.
- 2 Yurt dışına gönderilen öğrencilerle ilgili yapılan ilk çalışma Adnan Şişman'ın "Tanzimat Dönemi'nde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)" ismini taşıyan doktora tezidir. Bu çalışma sadece Fransa ile sınırlı tutulmuş olup, yurt dışı eğitimi konusunda yapılacak diğer araştırmalar için önemli bir kaynak olmuştur. Mustafa Gençoğlu'nun "Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması-" adlı doktora tezi, Tanzimat dönemi için yapılan ikinci kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma, 1830-1908 yılları arasında Avrupa'ya gönderilen öğrenciler hakkında prosopografik açıdan yapılan ilk çalışmadır. Aynur Erdoğan'ın hazırladığı, "Türkiye'de Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi" isimli yüksek lisans tezi ile "Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi" adlı doktora çalışması Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde, eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrenciler hakkında nedensel analitik tarihsel ve sosyolojik yöntemle hazırlanmış çalışmalardır. Atatürk ve sonrası dönem aralığında ise Ayşen İçke'nin "Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938)" adlı doktora tezi, yer almaktadır. Ardından, Seyfi Yıldırım tarafından yapılmış olan, "Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği" adındaki doktora tezi, yurt dışı eğitimi hakkında son dönem için yapılan kapsamlı bir çalışmadır. Mustafa Ergün'ün, 1996 yılında Ocak Yayınları tarafından basılan "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri (1908-1914)" adlı eserinde yurt dışı eğitime yönelik dönemin gazete ve zabıt ceridelerine dayanan önemli bilgiler yer almaktadır. Lakin bu eserde yurt dışına gönderilen kişilerin kimler olduğuna dair biyografik bilgilere yer verilmemiş olup, bu konu hakkında kapsamlı bir çalışma yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. II. Meşrutiyet dönemine yönelik, Doç. Dr. Seyfi Yıldırım

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Döneminde eğitim amacıyla yurt dışına gönderdiği Mekteb-i Mülkiye mezunu öğrencilerden Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde eğitim alanlar, çalışmanın ana evrenini oluşturmaktadır. Araştırmalarımız neticesinde, Mekteb-i Mülkiye mezunu 34 kişinin gerek devlet gerekse kendi imkânları ile bu dönemde Avrupa'ya farklı dallarda eğitime gönderildiği anlaşılmaktadır. Mekteb-i Mülkiye hakkında yapılan araştırmalar arasında, Ali Çankaya'nın “Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler” isimli eseri, çalışmada sıkça başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mekteb-i Mülkiye mezunu olup mühendislik eğitimi için yurt dışına gönderildikleri belirlenen Ahmet Şerif Önay'ın ve Zeynel Abidin Özmen'in yurt içinde ve dışında nasıl bir eğitim sürecinden geçtikleri, Osmanlı ve Türkiye modernleşmesine nasıl katkı sundukları eldeki veriler doğrultusunda açıklanacaktır. Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler alanında eğitime gönderilen Mülkiyelilere geçmeden önce Osmanlı Devleti'nin yurt dışı eğitim politikaları hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır.

1. Tarihsel Arka Plan: Osmanlı'da Yurt Dışı Eğitimi

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden ve Türk eğitim tarihindeki en büyük ve en uzun projelerden birisi, yurt dışına eğitim amacıyla öğrenci gönderilmesidir. Yurt dışına öğrenci gönderme projesi, II. Mahmud, Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde nitelik ve nicelik açısından farklılıklar gösterdiği, yapılan çalışmalar sonucunda anlaşılmaktadır. Bu farklılıkların en önemli sebeplerinden biri devrin padişahı, devlet yöneticileri ve halk tarafından yurt dışı eğitim olgusunun farklı algılanmasıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda devlet, geri kalmışlığın çaresini askerî alanlardaki yeniliklerde aramıştır. Özellikle Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmalarının yarattığı olumsuzluklar, Osmanlı'nın geleneksel diplomasisine son vermiş ve bu yenilgiler Osmanlı'ya, Avrupalı devletlere karşı daha barışçıl politikalar izleme, onlarla iyi iletişim/etkileşim kurma ve Avrupalı uzmanların Osmanlı'ya getirilmesi gibi bir anlayışı getirmiştir. Nitekim bu etkileşimler sonucunda 1734 yılında Baron de Tott'un girişimleriyle Hendesehane (ilk askerî meslek okulu) yine Tott'un önderliğinde 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ve 1795 yılında ise Mühendishane-i Berr-i Hümayun açılmıştır. Ayrıca 1827 yılında ordunun doktor ihtiyacı için Tıphane-i Amire ve subay ihtiyacını gidermek için de 1834'te Mekteb-i Harbiye açılmıştır.³ Askerî reformlar kapsamında açılan bu kurumlar, gerçekleştirilecek reformlar için öncü kurumlar olmuşlardır.

danışmanlığında “Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1908-1922): Prosopografik Bir Çalışma Örneği” adlı doktora çalışması halen devam etmektedir. Bu konuda ayrıca Bahri Ata'nın TRT Radyoda “Osmanlı Dönemi'nde Yurtdışına Tahsile Gönderilen Öğrenciler” isimli radyo programları mevcuttur. <https://www.youtube.com/watch?v=bGCi0irhxnQ&t=548s>.

- 3 Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940–1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara, 2005, s. 26.

Bu kurumların açılmasında yabancı uzmanların etkileri önemli boyutta olsa da, bu kurumların ayakta kalmasını sağlayabilmek ve modernleşmeyi daha hızlı gerçekleştirebilmek adına Osmanlı Devleti, modernleşme çabasındaki devletlerin yaptığı gibi yurt dışı eğitim uygulamalarına geç de olsa başlamıştır. Örneğin Japonya, 1864-1874 yılları arasında toplamda 446 öğrenciyi teknik ve sosyal alanlarda eğitim görmek üzere Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika'ya göndermiştir. Bu öğrencilerin maliyeti Japon eğitimi için ayrılan paranın %20'sine denk gelmekteydi. Japonya, 1874 yılında sadece Teknoloji Bakanlığında 301 yabancı uzman istihdam etmiştir.⁴ Hollanda ise çok erken bir dönemde, 1375-1650 yılları arasında, Fransa'ya öğrenci göndermiştir. Viglius Van Aytta ve Ubbo Emmice gibi ünlü politikacı ve tarihçiler bu sayede yetişmiş isimlerdendir. Bu kişiler, Holanda'ya geri döndüklerinde 1585'te Frisian ve 1614'te Groningen Üniversitesinin kurulmasında etkin olmuşlardır.⁵ Rusya örneğine baktığımızda, modernleşme yöntemleri itibari ile II. Mahmud'a benzetilen I. Petro, gerçek kimliğini gizleyerek gittiği Avrupa'da tersane ve fabrikaları gezerek işçi gibi çalışmış ve Batı'nın sahip olduğu teknik gücü bizzat yerinde görmüştür. Fakat 1698 yılında vuku bulan “Streletsi” isyanı nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır. Dönüşünün ardından yeniliklerin önündeki en büyük engel olarak gördüğü Rus seçkin askerlerini (yeniçerileri) ortadan kaldırmıştır. I. Petro'nun Avrupa'ya benzeme isteğinin en önemli göstergesi olarak görülen ve bizzat kendisinin projesini çizdiği belirtilen St. Petersburg şehri, Rus modernleşmesinin en önemli sembollerindendir.⁶ Halkın %80'ninin köylülerden oluştuğu Rusya'da I. Petro'nun öncülüğündeki bu yenileşme çabaları çekişmelere sebep olmuş ve sınıfsal mücadelelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Yurt dışı eğitim, Batı bilim ve teknolojisinin transfer edilmesinde en etkili yollarından biri olarak görülse de bu transferin gerçekleşmesi için ilk olarak Avrupalı askerî uzmanların istihdam edilmesi yoluna gidildiğini belirtmiştik. Osmanlı Devleti'nin bu yolda tercih ettiği ilk ülkelerden biri Fransa'dır. Osmanlı ile Fransa arasındaki köklü ilişkiler ve Fransa'nın, modern mühendislik ve askerî teknik eğitim veren kurumlara sahip olması, bu ülkeden uzman getirtilmesinde ve bu ülkeye çok sayıda öğrenci gönderilmesinde etkili olmuştur.⁷

Faik Reşit Unat'tan aktarılan bir bilgiye göre, yurt dışı eğitime gönderilen ilk kişinin Tanzimat'tan önce saray maiyetinden seçilerek müzik eğitimi almak üzere 1731

4 Tayyar Sadıklar, *Kalkınma Yolunda Japon Örneği ve Türkiye*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971, s. 24.

5 Yıldırım, Eğitim Amacıyla..., s. 21.

6 Melih Coşgun, “Ekim Devrimine Açılan Kapı: Rus Modernleşmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 44, 2014, s. 8.

7 1748 yılında Paris'te açılan “Ecole Royale d'Artillerie” askerî okulunda okutulan ders kitapları tercüme edilerek Osmanlı'da okutulmaya başlanmıştır. Ayrıca Fransa'nın önemli okullarında matematik hocalığı yapan Jacques Ozanam, Bernard Forest de Bêlidor gibi matematikçilerin eserlerinin de Osmanlı mühendishanelerinde bulunması askerî teknik eğitimde Fransa'nın etkisini göstermektedir. Mustafa Kaçar, “Türkiye’de Modernleşmenin Öncü Kurumları”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 19, 2009, s. 128-129.

yılında Avrupa'ya gönderildiği yönündedir.⁸ 1786 yılında ise İshak Bey, savaş yöntemleri ve Avrupa ile ilişkiler konusunda eğitim alması için gönderilmiştir. Fakat kendisinden beklenen başarının sağlanamaması ve Fransız Devrimi'nin yaşanması üzerine geri dönmüştür. 1830-1839 yılları arasında Enderun, Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane mezunlarından peyderpey Paris, Londra, Berlin ve Viyana'ya öğrenci gönderilmiştir. Yahya Akyüz, II. Mahmud'un aslında sadece Tıbbiye ve Enderundan öğrenci gönderilmesini istediğini fakat halktan gelen tepkiler nedeniyle diğer iki okulu eklediğini belirtmektedir.⁹ Mustafa Gençoğlu, yaptığı araştırmalar neticesinde 1830 yılında gönderilen ilk öğrencilerin bu okullardan mezun olanlardan değil, Serasker Hüsrev Paşa'nın kontrolündeki "Daire-i Seniye'de" eğitim alan öğrencilerden Hüseyin, Abdülatif, Ahmed ve Ethem efendilerdir. Bu öğrenciler Paris'te "Institution Barbet'te" eğitim almışlardır. Abdülatif ile Hüseyin efendiler hendese ve topçuluk üzerine eğitim gördükten sonra 1838 yılında geri dönmüşlerdir. Bunlardan Abdülatif Efendi, Erkân-ı Harbiye'de Miralaylığa kadar yükselmiştir.¹⁰ Yine bu isimlerden Edhem Efendi, madencilik eğitiminin ardından Miralaylık rütbesine terfi ettirilmiş ve Dar-ı Şura-yı Askeriyede göreve başlamış, ardından Sarıyer Bakır Madeni, Keban ve Ergani Maden Başmühendisi olmuştur. Çok önemli başarılarla imza atan Osman Hamdi, Halil Edhem ve İsmail Galib efendiler, Edhem Paşa'nın çocuklarıdır.¹¹

II. Mahmud döneminde 89 kişinin yurt dışı eğitime gönderildiği, öğrencilerin ekseriyetle Harbiye ve Mühendishaneden seçildiği belirtilmektedir. Seyfi Yıldırım ise farklı yıllarda toplamda 49 öğrencinin gönderildiği bilgisini vermektedir.¹² Bu girişimler münferit olup sistemli bir adımın ürünü değildi. Denilebilir ki Osmanlı, ilk etapta toplumun her alanında reform yapmayı amaçlamamıştır. Çünkü reformları destekleyecek ve toplumu ikna edecek argümanlar henüz olgunlaşmamıştı.

Askerî alanda başlatılan reform hareketleri, askerî ve teknik bilgilere sahip nitelikli insan ihtiyacını da gün yüzüne çıkarmış ve bu amaçla modern eğitim kurumları da açılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla devlet, büyük yatırımlar harcadığı modernleşme çabalarının korunması ve devamı için Avrupa'ya öğrenci göndermeyi modernleşmenin merkezine alarak, Tanzimat Dönemi'nde yurt dışı eğitimi sistemli hale getirilmiştir. Bu doğrultuda bu dönemde 422 öğrencinin yurt dışı eğitime gönderildiği belirlenmiştir. Bu dönemde en çok tercih edilen ülkenin 254 kişi ile Fransa olduğu belirtilmektedir.¹³ II. Abdülhamid döneminde ise 315 öğrenci yurt dışına gönderilmiş olup, en çok tercih edilen

8 Mustafa Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830–1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması-*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 18.

9 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 16. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2010, s. 152.

10 Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce...*, s. 22.

11 Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce...*, s. 23.

12 Yıldırım, *Eğitim Amacıyla...*, s. 27-30.

13 Aynur Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 356.

ülke 172 kişi ile yine Fransa olmuştur.¹⁴ II. Abdülhamid döneminde yurt dışı eğitimde durgunluk yaşanmış olup öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi yerine Mekteb-i Mülkiye ile Hukuk Mektebi'nin birleştirilmesinden oluşan Darülfünunda eğitim almaları düşünülmüştür.¹⁵ II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde yurt dışına gönderilen öğrenci sayısında ve ülke çeşitliliğinde büyük bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır.

2. II. Meşrutiyet Dönemi Yurt Dışı Eğitim Uygulamaları ve Mekteb-i Mülkiye

Askerî eğitim amacıyla başlanan yurt dışı eğitimi II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde tıp, eczacılık, mühendislik, mimarlık, öğretmenlik, ziraat ve siyasal bilimler gibi dallarda da etkisini gösterdiği gibi çeşitli zanaat ve sanayi dallarında da kendisini göstermiştir. Çünkü modernleşme sadece askerî alanda değil, devletin ve toplumun her kademesinde etkisini gösteren bir olgu haline gelmişti. Bunda, önceki dönemlerde yurt dışına gönderilip daha sonra devletin önemli kademelerinde görev alanların büyük katkıları olmuştur. İttihat ve Terakki yöneticileri işte bu kadroları miras almakla büyük bir avantaja sahip olmuştur. Eldeki bu kadrolar ve İttihatçı yönetimin bizzat yurt dışı eğitimi teşvik etmesi sonucunda binlerce kişi eğitim amacıyla yurt dışına gönderilmiştir. II. Meşrutiyetle, devlet denetiminde yaşanan genel bir rahatlama ve oluşan özgürlük dalgası ile önceki dönemlerden kalan birçok kısıtlamalar kaldırılarak, hemen her alanda ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Başta Darülmuallimin olmak üzere birçok kurum, ihtiyaç duyulan nitelikli kadrolar için yurt dışı eğitime hızla yönelmişlerdi. Nezaretler, yoğun talep karşısında alelacele hangi branştan kaç öğrenci gönderileceği ve öğrencilerin hangi şartlara bağlı olacakları konusunda tüzükler hazırlayarak gazetelere ilanlar vermişlerdir. 17 Ağustos 1909 tarihli *Tanin* gazetesine farklı alanlardan 70 kişinin yurt dışına gönderileceği ve Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin bağlı olduğu koşullar kısaca şu şekilde belirtilmiştir:¹⁶

- 1) Öğrencilerin yaşının 17'den küçük 25'ten büyük olmaması,
- 2) Eğitime mani olacak sakatlığı ve bulaşıcı hastalığının olmadığına dair ilgili kurumdan alınacak sağlık raporu,
- 3) Öğrencilerin seçiminde çalışkan, gayretli, hal ve hareketinin güzel olanların okul idaresince tasdik edilmesi ve Maarif Nezaretinin de onaylaması,
- 4) Eğitimlerini tamamlayanlar döndükten sonra Maarif Nezaretinin belirlediği şartlara uygun olarak 5 sene hizmet edecekleri,
- 5) Zorunlu hizmeti kabul etmeyenlerden kendisine verilen maaş ve yol harcırahları geri alınacak olup uygun bir kefil ile bunu taahhüt altına almaları.

14 Erdoğan, Yurt Dışı Eğitim..., s. 362.

15 Bahri Ata, *Haşim Nihat Erbil'in Türkiye'nin Yükselişi ve Teknik Eğitim Davası*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2017, s. 209.

16 "Avrupa'ya Talebe İ'zami", *Tanin*, 17 Ağustos 1909.

Bu şartlar dâhilinde, yurt dışı eğitim imkânlarından Mekteb-i Mülkiyeli öğrencilerden de faydalanmak isteyenler olmuş ve bu öğrenciler gerek nezaretlerin açtığı sınavlara girerek gerekse ilgili kurumlara yazdıkları dilekçelerle bunu ifade etmişlerdir. Bu dilekçelerde dikkatimizi çeken husus, memleketin kalkınması için Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler alanından özellikle elektrik, sanayi ve ticaret dalında eğitimin önemine vurgu yapılmış olmasıdır. 1 Haziran 1325 (1 Haziran 1909) tarihli belgede, Mülkiye Mektebi talebelerinden Hulusi ve Naci efendilerle birlikte diğer imzaları bulunan kişiler, Hariciye Nezaretine gönderdikleri dilekçede bu durumu şöyle dile getirmişlerdir:¹⁷ “Türkiye'nin terakki-i ticaret ve sanayisine istikbalde arzı hidematı makasid ile İtalya'da kain elektrik fabrikasına vuku bulan müracaatıma binaen amele sıfatı ile kabul edildiğimizi müşir varid olan bir kıta mektup münderecatına atfen bu hafta postasıyla hareket edeceğimizden lütfen Roma Sefiri Hakkı Bey efendiye delalet ve himayenilerine mazhar buyrulmaklığımızı bir kıta tavsiye namenin inayetiyle pasaportlarımızın dahi dairei mahsusasında meccanen itasına tezkire tasdikini talep ve istirham eyleriz.”

Mekteb-i Mülkiye müdavimlerinden Âsitâneli¹⁸ Mehmed Efendi'nin 11 Haziran 1325 tarihinde Hariciye Nezaretine yazdığı dilekçede: “Bu vatani mukaddesin say edeceğimizden bu kere İtalya'da vaki Toscana şehrinde elektrik fabrikasına elektrik fennini bera-i tahsil gitmek arzusunda bulunduğumdan müsadei celilei cenabı nezaret penahileri ilzam burulmak babında emrû ferman hazretümellehül emrindir.” diyerek gitme talebini belirtmiştir.¹⁹ Tıbbiye ve diğer yüksek okul öğrencilerinin de elektrik tahsili için özellikle Toscana Fabrikasına gitme taleplerine dair dilekçeleri bulunmaktadır.

Osmanlı Batılılaşma ve kalkınma çabalarında Mekteb-i Mülkiyenin önemli bir yeri vardır. Devletin idari kadrolarında hissedilen kaliteli kişilerin temini için başvuru alan ilk kurumlardan biri Mekteb-i Mülkiyedir. Mülkiyenin temeli, dönemin Maarif Nazırı Abdurrahman Sami Paşa zamanında atılmış ve 1859 yılında öğretime başlanmıştır. İki yıllık ortaöğretim kademesinde eğitime başlayan okulun, yüksek okul kademesine geçişi 1877 yılında gerçekleşmiştir. 1913 yılına gelindiğinde Mekteb-i Mülkiye, Paris Siyasal Bilgiler Okulu örnek alınarak yeniden yapılandırılmış ve uzmanlaşma sağlamak amacıyla Mülkiye'ye siyasi, idari ve mali şubeler eklenmiştir. 1915 yılına gelindiğinde Mekteb-i Mülkiye kapatılmış olup bunun yanlış bir adım olduğunun anlaşılmasıyla okul, o dönem Dâhiliye Nazırı olan Talat Paşa tarafından 1918 yılında okul tekrar açılmış ve 1920 yılında Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır.²⁰ Mekteb-i Mülkiye'de eğitim alan farlı

17 BOA. HR. İD. 01384.00056.002.001.

18 Âsitâne-âstâne kelimesi, “büyük tekke” anlamına geldiği gibi, Osmanlı Devleti'nin merkezi olması dolayısıyla “İstanbul” manasında da kullanılmaktadır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 29. Bs, Ankara, Aydın Kitabevi, 2012, s. 50.

19 BOA. HR. İD. 01384.00065.002.001.

20 Bahri Ata, TRT Radyo Programında İhsan Sungu'nun hayatını anlattığı bölümde, Mekteb-i Mülkiye mezunu Arap asıllı öğrencilerden Sâtı Bey (Suriye), Mehmet Ataullah El Eyyübi (Suriye), Mehmet Şakir El Hanbeli (Suriye), Reşit Tali (Lübnan) ve Paçacıza Ahmet Hamdi (Irak) gibi İstanbul'da okuyan bu öğrencilerin, kendi ülkelerinde Devlet Başkanlığı,

milletlere mensup birçok öğrenci, mezuniyetlerinin ardından gerek Osmanlı gerekse kendi ülkelerinde çok önemli idari görevler almışlardır.²¹

Aşağıdaki tabloda, Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde eğitime gönderilen Mekteb-i Mülkiye mezunu 5 kişinin kimler olduğu, baba meslek bilgileri, gönderildikleri ülkeler ile yılları ve öğrenim dalları gösterilmektedir.

Tablo 1. Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler Alanında Yurt Dışı Eğitime Gönderilen Mekteb-i Mülkiyeli Öğrenciler

Adı Soyadı	Doğum Yeri	Mezun Olduğu Okul	Baba Meslek Bilgisi	Gönderildiği Ülke	Gönderildiği Yıl	Öğrenim Dalı
Ahmed Şerif (Önay) Efendi	İstanbul (1892)	Mekteb-i Mülkiye (1911)	Düyûn-ı Umumiye İdaresi Memuru	Almanya		Makine Mühendisliği
Hulusi Efendi		Mekteb-i Mülkiye (?)		İtalya	1909	Elektrik
Mehmed Said	İstanbul	Mekteb-i Mülkiye (?)		İtalya	1909	Elektrik
Naci Efendi		Mekteb-i Mülkiye (?)		İtalya	1909	Elektrik
Zeynel Abidin (Özmen)	Niğde (1890)	Mekteb-i Mülkiye (1911)	Ziraat Bankası Memuru	Belçika	1913	Su Mühendisliği

II. Abdülhamid döneminin siyasi atmosferi içerisinde dünyaya gelen bu öğrenciler, bu döneme damga vuran iç ve dış olayların (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Düyûn-ı Umumiye İdaresinin kurulması, Rusya'nın Balkan milletleri arasındaki milliyetçi kıskırtmaları, İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki sömürgeci politikaları) etkisinde yetişmişlerdir.²² Osmanlı'nın Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya başladığı bu siyasi atmosfer içerisinde eğitim alan öğrencilerin algısında, Osmanlı siyasal ilişkilerinde İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelere karşı önyargılı olma; Almanya ile de dost olunabileceği bilincinin hâkim olduğu bir anlayışa sahip olabilecekleri düşünülmektedir.

Başbakanlık ve Eğitim Bakanlığı gibi üst düzey görevlerde yer aldıklarını belirtmiştir. (<https://www.youtube.com/watch?v=5Q4YsQk9O2s&t=430s>), (Erişim: 5/10/2019).

21 Bahri Ata, TRT Radyo Programında İhsan Sungu'nun hayatını anlattığı bölümde, Mekteb-i Mülkiye mezunu Arap asıllı öğrencilerden Sâti Bey (Suriye), Mehmet Ataullah El Eyyübi (Suriye), Mehmet Şakir El Hanbeli (Suriye), Reşit Tali (Lübnan) ve Paçacızade Ahmet Hamdi (Irak) gibi İstanbul'da okuyan bu öğrencilerin, kendi ülkelerinde Devlet Başkanlığı, Başbakanlık ve Eğitim Bakanlığı gibi üst düzey görevlerde yer aldıklarını belirtmiştir. <https://www.youtube.com/watch?v=5Q4YsQk9O2s&t=430s> (5/10/2019).

22 Erdoğan, Yurt Dışı Eğitim..., s. 114.

Tablo 1'e bakıldığında öğrencilerden 2'sinin İstanbul, 1'inin Niğde doğumlu olduğu görülmektedir. İstanbul, dönemin bilim, sanat ve kültür merkezi olması sebebiyle II. Meşrutiyet Dönemi'nde yurt dışı eğitime en çok öğrenci gönderen şehir olmuştur. Öğrencilerin, Avrupa'ya gitmeden önce eğitimleri için tercih ettiği en önemli şehir İstanbul olmuştur. Ayrıca öğrencilerin babalarının üst düzey memur, bürokrat, asker, hukukçu, gazeteci, mebus veya doktor olarak görev yapmaları ve de dönemin en kaliteli yerli ve yabancı özel okulların İstanbul'da yer alması nedeniyle yurt dışına gönderilecek öğrencilerin büyük kısmının İstanbul'da dünyaya geldiği veya buraya göç ettiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin sosyokültürel yapıları ve ailelerinin meslek düzeyleri, bu öğrencilerinde memur veyahut daha üst düzey meslek sahibi olmalarının istenmesinde ve yurt dışı eğitim algısında da etkili olduğu düşünülmektedir.

Gönderilen 5 öğrenciden eldeki veriler doğrultusunda sadece Zeynel Abidin (Özmen) ve Ahmed Şerif (Önay) isimli öğrencilerin yurda döndükten sonraki istihdamları ve yaptıkları çalışmalar hakkında detaylı bilgilere sahibiz. Bu nedenle çalışmamız, bu iki kişi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ahmed Şerif Efendi, Mekteb-i Mülkiyeden 1911 yılında mezun olduktan sonra Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Umum Müdürlüğü 3. Sınıf Kâtipliğine atanarak Devlet hizmetine girmiştir. Burada iken açılan sınavı kazanarak "Teknik Öğrenim" yapmak üzere Dresden Technische Hochschule (Teknik Üniversite)'a gönderilmiştir.²³ Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler alanında eğitim alıp yurda dönen diğer kişi ise Zeynel Abidin Bey'dir. Kendisi, 1911 yılında mezun olduktan sonra 1912 yılında Konya Vilayeti Maiyyet Memurluğu (Valinin yanında idare stajı yapan kişi) görevinde iken vilayet hesabına, Belçika'ya Su Mühendisliği tahsil etmek üzere gönderilmiştir.²⁴

2.1. Mülkiyeli Mühendis: Zeynel Abidin (Özmen)

Zeynel Abidin Özmen, 1890 yılında Niğde'de doğmuştur. Şehrin ileri gelen ailelerinden ve Ziraat Bankası memurlarından Güllü Ahmed oğullarından Hasan Efendi ile Şavkiye Hanım'ın oğludur. Orta öğrenimini Niğde Rüstiyesinde, lise öğrenimini Mercan İdadisinde tamamlamıştır. Mekteb-i Mülkiyeden 1911 yılında mezun olduktan sonra Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü (Gelir İdaresi Başkanlığı) 4. Sınıf Kâtipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girmiştir. 1912'de Konya Vilâyeti, ve aynı yıl Niğde Sancağı maiyet memurluklarında görev almıştır. 1913 yılının Ekim ayında ise Konya Vilâyeti hesabına Su Mühendisliği tahsili için Belçika'ya gönderilmiştir. Liege Teknik Üniversitesindeki eğitimi sırasında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Almanların Liege şehrini işgal etmeleri üzerine Ocak 1915'te yurda dönmek zorunda kalmıştır. Yedek Subay olarak orduda görevlendirilmiş ve 1918 yılında terhis edilmiştir. Aynı yıl Sivas Kangal Kaymakamlığına tayin edilmişse de burada göreve başlamadan Malkara Kaymakamlığına nakledilmiştir. 1919'da Bursa Polis Müdürlüğü'ne getirilmiş olup bu görevle birlikte kendisine, Bursa Evkaf Müdür Vekilliği ve Mudanya Kaymakam Vekilliği görevleri de tevdi edilmiştir. Mudanya Kaymakam Vekilliği sırasında Millî

23 BOA. MF. ALY. 00145. 000015. 013. 002. Ayrıca bkz. Çankaya, Mülkiyeliler, C.4, s. 1373.

24 Çankaya, Mülkiyeliler..., Cilt:4, s.1421-1422.

Mücadele'ye katılmıştır. Yunan işgal Kuvvetlerinin harekât ve miktarı hakkında Milli Kuvvetler ve TBMM Hükümeti ile Genel Kurmay Başkanlığı'na bilgi vermek, Yunan işgal kuvvetleri aleyhinde ecnebi devletler nezdinde propaganda yapmak gibi suçlamalar sebebiyle İzmir'deki Yunan Harp Divanı'nın 31 Ağustos 1921 günlü kararı ile 101 yıl hapis cezasına çarptırılarak Atina'ya gönderilmiştir. İstiklâl Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından yapılan esir mübadelesi gereğince, iki yıllık esaretin ardından yurda dönmüştür. Çeşitli merkezlerdeki kaymakamlık görevinin ardından 1926 yılında 3. Sınıf Mülkiye Müfettişliği ardından valilik makamına yükseltilmiştir. Eylül 1927'de Bitlis, Mayıs 1929'da Muş, Aralık 1931'de Antalya ve Nisan 1933'te Bursa Valiliğine getirilmiştir. Bursa Valisi iken, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün, Abidin Özmen'in Milli Eğitim alanındaki çalışmalarını takdir etmesi üzerine, önce Aydın Milletvekili olarak meclise girmiştir. Ardından 9 Temmuz 1934 tarihinde Maarif Vekilliğine (Milli Eğitim Bakanlığı) getirilmiştir. Bir yıldan az süren bu görevi Temmuz 1935 yılında milletvekilliğinden istifa ederek sona ermiş ve Özmen, Diyarbakır'da bulunan I. Genel Müfettişliğe atanmıştır. 1943 yılında ise Trakya Genel Müfettişliği'ne atanmıştır. Genel Müfettişliklerin kaldırılması üzerine 1948 yılında Afyon Valiliği'ne getirilmiş ve bu görevde iken 1950 yılında emekliye ayrılmıştır. 1966 yılında Mudanya'da vefat etmiştir.²⁵

2.1.1. Zeynel Abidin Özmen'in Maarif Vekilliği Dönemi

Zeynel Abidin Özmen'in bir yıl gibi kısa süren Maarif Vekilliği döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen yeniliklerden dikkatimizi çeken ilk yeniliğin, Türkçenin sadeleştirilmesi kapsamında 10.06.1935 tarihinde kabul edilmiş olan, 2773 sayılı kanuna istinaden, Maarif Vekilliği isminin Kültür Bakanlığına çevrilmesidir.²⁶ Özmen'in döneminde, Mekteb-i Mülkiye'nin Ankara'ya taşınarak Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla açılması tasarısının kabul edilmesi, eğitim tarihimiz açısından diğer önemli bir gelişmedir.²⁷ Maliye Bakanlığının hazırladığı yasa tasarısı bakanlar kurulunun 22 Nisan 1935 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve tasarı, 10 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmiştir.²⁸ “Siyasal Bilgiler Okulu Hakkında Kanun” tasarısının

25 Çankaya, Mülkiyeliler..., Cilt:4, s.1421-1422.

26 Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2019, s. 302.

27 Başar, Milli Eğitim..., s. 307.

28 Tasarı meclise geldiğinde, Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us ve Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı İçöz, Cebeci'de yapılması planlanan Mekteb-i Mülkiye'nin daha merkezi ve güzel bir yerde yapılabileceği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Maarif Vekili Özmen, Cebeci ile Yenışehir arasında yer alan arazinin yüksek mektepler ve üniversite için imara uygun olduğunu, tavsiye edilen yerlerin ise imara uygun olmadığını belirtmiştir. TBMM Zb. C, V. Devre, C.3, s.348. Ayrıca bkz. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939)*, Cilt 1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s. 423.

ilk maddesinde yer alan “Mekteb-i Mülkiye isminin Siyasal Bilgiler Okulu” olarak değiştirilmesi, oylamayla kabul edilmiştir.²⁹

Abidin Özmen döneminde atılan diğer önemli adım ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin açılması için hazırlanan tasarıdır. Tasarı, 23 Mayıs'ta TBMM Başkanlığına gönderilmiş olup Maarif Encümeni ile Kültür Bakanının onayıyla fakültenin açılması tasarısı Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Bu tasarı, 11 Haziranda Milli Eğitim Bakanlığında istifa eden Özmen'in yerine geçen Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan döneminde 14 Haziran 1935'te TBMM Genel Kurulunda ivedi olarak tasan ele alınmış ve 9 Ocak 1936 yılında fakülte açılabilmiştir.³⁰ Yine Saffet Arıkan dönemine kanunlaşan bir tasarı da “Bölge Sanat Okullarının Kültür Bakanlığı Tarafından Yönetilmesi Hakkında Kanun” isimli tasarıdır.³¹

Abidin Özmen döneminde Ankara'da bir orta mektep binasının yapımı için meclisten onay alındığı anlaşılmaktadır. Özmen'in bakanlığı döneminde, Ankara Lisesi ve Gazi Lisesinin bünyesinde ortaokul olduğu fakat müstakil olarak sadece bir tane ortaokul olduğu bizzat bakan tarafından belirtilmiştir. Doğal olarak bunun da ihtiyacı karşılamaması nedeniyle içinde konferans salonu, laboratuvar ve teneffüs alanı olan bir ortaokulun yapılması ve bunun için de 200.000 liralık bir ödenek ayrılması talep edilmiştir. Okulun ödeneği ve yeri ile alakalı bazı milletvekillerinin itirazı olsa da okulun yapımına yönelik kanun tasarısı 169 milletvekilinin oyu ile kabul edilmiştir.³²

Abidin Özmen, ortaöğretim kademesindeki öğretmen ihtiyacının giderilmesi amacıyla bakanlığa, yardımcı öğretmen atama yetkisi veren “Orta Tahsil Mekteplerinde Yardımcı Muallim Çalıştırılması Hakkında Kanun” isimli kanunun çıkartılmasını sağlamıştır. Özmen ayrıca Dikiş-Nakış öğretmenini yetiştirmek amacıyla İsmet Paşa Kız Enstitüsünde 2 yıllık eğitim verecek olan “Dikiş Nakış Öğretmenliği Şubesi” açmıştır.³³

1935 yılı bütçe görüşmelerinde, Maarif Vekili Abidin Özmen'e eğitimle alakalı yaşanan sorunlar aktarılmış ve bilgi edinme amacıyla bir takım sorular sorulmuştur.

29 Yapılan düzenlemeyle okulun parasız yatılı öğrenci sayısı 420'yi geçmeyecek ve birinci sınıfların seçiminde Kültür Bakanlığı (Milli Eğitim Bakanlığı) sorumlu olacaktır. Okula giriş şartlarında liseyi bitirme ve yapılacak sınavda başarılı olma zorunluluğu vardır. Alınacak öğrencilerin dörtte üçünün masrafları Maliye Bakanlığı tarafından karşılanacak olup bu öğrenciler, okullarını bitirince okul sürelerinin iki katı süresince Maliye Bakanlığı'nın belirlediği alanlarda çalışmak zorundadırlar. Aksi takdirde okul masraflarının yüzde elli fazlasıyla kendilerinden tahsil edileceği belirtilmiştir. Okulu bitiren öğrenci başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde ataması yapılmadığı takdirde bu şartlardan muaf tutulacaktır. Tasarının altıncı maddesinde, okulun idare ve eğitim kadrosunun maaşları diğer yüksekokul düzeyinde alınan maaşlar esas alınarak düzenlenecektir. TBMM Zb. C., V. Devre, C.4, s. 110-111, ayrıca bkz. s. 185.

30 Güneş, Türk Parlamento..., s. 424.

31 Başar, Milli Eğitim..., s. 306.

32 TBMM Zb. C, IV. Devre, C.25, s. 183-185.

33 Başar, Milli Eğitim..., s. 309.

Örneğin Hakkı Tarık Us (Giresun), ilkokul öğretmenlerinin sorunlarına değinmiş ve İlkokul Baş Öğretmenlerinin makam zamlarının vilayet bütçesinden çıkarılmasını eleştirmiştir. Nezaretin bu konudaki fikirlerini sormuştur. Fazıl Ahmed Aykaç (Elaziz)³⁴, konuşmasında “milli terbiye” ve “beden terbiyesi” kavramları üzerinde durmuştur. Aykaç, bugünkü neslin ilmi, fikri ve bedeni okumalarda ne durumda olduğu ve başarı sağlanıp sağlanmadığını, nezaretin milli terbiye kavramını nasıl yorumladığını ve bu konuda neler yapıldığını sormuştur. Berç Türker (Afyon-Karahisar), Türk çocuklarının özellikle kız öğrencilerin Robert Koleji ve Frerler Koleji gibi okullara artık gönderilmemesi ve kendi memleketimizde açılacak okullar ile çocuklarımızın Avrupa'ya para akıtmaması gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. General Ahmed Yazgan (Urfa), disiplinsizlik sorununa değinmiş olup eğitim devresinin 9 ay (270 gün) olmasına rağmen ancak 150 veya 120 gün ders yapıldığını, bunun da programı aksattığını dile getirmiştir. Mithat Aydın (Trabzon), köy öğretmenlerine pedagojik eğitime ek olarak suyun kullanımı, ev yapımı ve sağlık konularında da eğitimin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dr. Osman Şevket Uludağ (Konya), spor eğitiminin önemine, öğrencilerin zorunlu olarak sağlık kontrolünden geçirilmelerine ve öğrencilerin sağlık karnesi taşımalarına dair fikir beyan etmiştir. Sadri Maksudi Arsal (Giresun) ise İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan yabancı hocalardan beklenen verimin alınıp alınmadığını, üniversitedeki okutmanların sayılarının yeterli olup olmadığını ve bu okutmalardan da verim alınıp alınmadığını sormuştur.³⁵

Maarif Vekili Abidin Özmen'in bu sorulara verdiği cevaplar aynı zamanda dönem itibariyle maarifin durumunu ve nezaretin çalışmalarını göstermesi açısından önemlidir. Özmen konuşmasına, Halil Mentşe'nin daha önceki oturumlarda söylediği “muallimler arasında komünizm cereyanı olduğu” iddiasına cevap vererek başlamıştır. Özmen, Maarif Vekâleti'nin 18-19 bin civarında kadroya sahip olduğunu, bunlar içerisinde yedi sekiz kişinin bu cereyana kapılmasının tüm çalışanların kapıldığı anlamına gelmediğini belirtmiştir. Özmen'e göre bir muallimin komünizm ile ilgili kitapları okuması, onun bu fikri kabul ettiği anlamına gelmediği, belki de bu fikrin zararları yönlerini öğrenmek amacıyla bu yayınları okuduğu da ileri sürülebilir. Hakkı Tarık Us'un makam tazminatları ile ilgili sözlerine Özmen, bu durumun İdare-i Hususiyede (İl Özel İdaresi) mali işlerle uğraşan bir grubun aldığı karar doğrultusunda gerçekleştiğini belirtmiştir. Makam tahsisatlarının kaldırılması yönündeki fikir mecliste kanunlaştırılmadan Dâhiliye Vekâleti'nin izniyle tüm vilayetlere bu yönde bir yazı gönderilmiştir. Vilayetlerde gelen yazıya istinaden makam tahsisatlarını kaldırmıştır. Özmen, kanunlaşmadan bu tasarının vilayetlere gönderilmesinin doğru olmadığını, mecliste alınacak karar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Fazıl Ahmed Aykaç'ın milli terbiye ve beden terbiyesi ile ilgili sözlerine Özmen, Mecliste bulunan vekillerin lise dönemleri ile şimdiki nesil arasında farklılıklar olduğunu, kendi dönemlerindeki lise eğitimlerinin ardından sahip oldukları bilgi ve kültür seviyesinin şimdiki lise mezunlarına göre daha az olduğunu belirtmiştir. Özellikle beden terbiyesi ile alakalı çok az bilgiye sahip

34 Fazıl Ahmet Aykaç, Fransa'ya gitmemiş fakat Paris'te bulunan Siyasi İlimler Okulundan (École Libre des Sciences Politiques), yazışma yolu (mektuplaşma) ile dersler alarak mezun olmuştur. Who's Who in Turkey s. 24.

35 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 252-257.

olduklarını ve bugünkü kadar mefkûre sahibi olmadıklarını dile getirmiştir. Özmen, Beden Terbiyesi muallimlikleri için Gazi Enstitüsü'nde bir şube açıldığını, burada üç sene eğitimden sonra öğrencilerin öğretmen olarak atanacaklarını belirtmiştir. Özmen, muallimlerin eğitimine ayrı bir önem verdiklerini ve bu amaçla Maarif Nezareti bünyesinde bir Beden Terbiyesi Müdürlüğü açıldığını belirtmiştir. Özmen, bu sene hazırlanan nizamname ile Beden Terbiyesi dersinin okullardaki Resim ve Elishleri dersleri gibi öğrencilere not üzerinden değerlendirme yapacağını da açıklamıştır.³⁶ Özmen ayrıca mektep sonunda çocukların okuduklarını unutmamaları için kurslar açıldığını, okuma etkinliklerinin yapıldığını ve köylere kitap gönderildiğini de belirtmiştir. Berç Türker'in yabancı okullar ile ilgili sözlerine cevap olarak Özmen, bu okullarla ilgili talimatnameler doğrultusunda hareket edildiğini, milli kültürümüzü verecek hocaların bu okullarda görevlendirildiğini söylemiştir. Özmen ayrıca Türk liselerinin yabancı liselerden geri olmadığını hatta onlardan daha kaliteli eğitim verdiğini de belirtmiştir. Sadece dil konusunda, yabancı hoca sayısının daha fazla olmasından dolayı yabancı okulların iyi olduklarını belirtmiştir. "Özmen, İlim açısından yabancı okullardan mezun olanların kendi okullarımızdan mezun olanlar kadar memlekete hizmet etmediklerini, varsa da ben bilmiyorum" diyerek bu konuya cevap vermiştir. Diğer bir mesele de getirtilen yabancı hocalar sayesinde yabancı dil eğitiminde ülkemizde önemli derecede başarı sağlandığıdır. Özmen, Gazi Terbiye Enstitüsünde görevlendirilen 2 yabancı hocaların bulunduğunu, bunlardan eğitim alan öğrencilerimizin büyük başarı sağladığını vurgulanmıştır. Özmen, Üniversitede görev yapan yabancı profesörlerin kontrolünde bir lisan sınıfının açıldığını, 1775 kişinin sınava girdiğini ve sadece 145 kişinin ikmale kaldığı bilgisini vererek, üniversitelerin bu konuda geliştiğini belirtmiştir.³⁷ Özmen, Türkiye'den nasıl ki yabancı ülkelere öğrenci gönderiliyorsa dışçılık ve eczacılık konusunda Balkan coğrafyasından Türkiye'ye eğitime gelen yüzlerce talebe olması üniversitelerimizin kalitesini göstermesi açısından önemli olduğunu vurgulanmıştır. Yabancı muallim meselesi noktasında, gelen profesörlerin dünyaca bilinen ve alanlarında en iyi kişiler oldukları vurgulanmış olup bu kişilere Türkçe öğrenip öğrenmedikleri hakkında sınav yapılmasının uygun olmayacağını belirtmiştir. Abidin Özmen, Maarif Nezareti olarak tahsil edilecek gün sayısının 192 gün olduğunu, bunun daha fazlası olursa 30 gün olan tatilin daha da azalacağını belirterek, çocukların dinlenmesi için verilen sürenin korunması gerektiğini belirtmiştir. Sağlık konusunda her okula bir doktorun görevlendirildiğini ve çocukların sağlık sicillerinin tutulduğunu belirtmiştir. Hakkı Tarık Us'un, genç ressamların teşvik edilmediğine dair beyanatına istinaden Özmen, resimden anlayan bir komisyon oluşturulduğunu, bu komisyonun açılan sergileri ziyaret ederek bütçenin el verdiği ölçüde tabloların satın alınmasını sağladığını belirtmiştir.³⁸

36 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 259.

37 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 260.

38 TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 261.

2.1.2. Zeynel Abidin Özmen'in Umumi Müfettişlik Dönemi: İdari ve Kültürel Katkıları

Aydın Milletvekili Abidin Özmen, Dâhiliye Vekilliğinin 11.06. 1935 tarih ve 5159 sayılı tezkere ile I. Umum Müfettişliğine atanmıştır.³⁹ Bu göreve atanmasının ardından milletvekilliğinden de istifa eden Özmen, atandığı görevde sekiz yıl kaldıktan sonra 16.06.1943 tarihli 511/13850 sayılı tezkere ile 18 Temmuz 1943'te Trakya Umumi Müfettişliğine nakli gerçekleşmiştir.⁴⁰

Abidin Özmen'in Umumi Müfettişlik yaptığı süreçte önemli kültürel çalışmalara imza attığı anlaşılmaktadır. Sorumluluk alanında bulunan bölgeleri⁴¹ sık sık gezen Özmen, bölgelerin doğal kaynakları, coğrafi, tarihi, ekonomik ve kültürel yapıları hakkında çalışmalar yapmış ve bu konularda bilgiler içeren “Güney Doğu” isimli bir kitap yazdığı *Yeni Yurd* isimli gazetede açıklanmıştır.⁴² Kendisinin Trakya'da görev yaptığı esnada yazdığı “Trakya” isimli kitabı da mevcuttur. Özmen, kültürel alanda eski eserlerin çıkarılması ve korunmasına yönelik öneriler hazırlamıştır. Trakya Umumi Müfettişliği görevinde iken, Anadolu'nun farklı bölgelerinde açılması planlanan “Türk İslâm Devri Derleme Heyeti” ile alakalı olarak, 21 Temmuz 1944 yılında Türk Tarih Kurumuna gönderdiği yazıda, Edirne'de “Edirne Eski Eserleri Sevenler Kurumu” ismiyle bir cemiyetin faal durumda olduğunu, alanında uzman tarihçi, mimar ve öğretmenlerin bu kurumda görev aldığını dolayısıyla Türk Tarih Kurumunun yeni bir heyet kurmaktansa bu cemiyet eliyle önemli çalışmalar yapabileceğini belirtmiştir.⁴³

Abidin Özmen, Millî Eğitim Bakanlığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına ve Vakıflar Genel Direktörlüğüne gönderdiği 14.5.1945 tarihli yazı ise Trakya bölgesinde yer alan eski mezarlar ve mezar taşları ile ilgilidir. Özmen, “*Yalnız bu nefis eserlere uzun zamandan beri kimse sahip çıkmamış yalnız bir kısmı dağınık mezarlıklardan gelişi güzel ve hiç bir tefrik ve tasnife tabi tutulmadan toplanarak Selimiye Camisi avlusuna, Müze binası etrafına atılmış, bir kısmı da dağınık Mezarlıklar içinde dikili kalmış bazıları da yıkıntılar ve topraklar altında kaybolmuş ve kıymetini takdir edemeyen halk elinde bina temel inşaatlarında kullanılanlar bile olmuştur. Bu gün bile bunlar hemen hemen sahipsiz bakımsız bir haldedir. Bu gidişle bir zaman sonra bu kıymetli eserler ve Tarih*

39 BCA. 030.18.1.2.55.48.2.

40 BCA. 030.18.1.2.102.44.19.

41 Birinci Umum Müfettişlik 1164 sayılı kanun ile Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsayacak şekilde kurulmuştur. Ayfer Genç Yılmaz, “Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası”, *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul, 2013, s. 52-53.

42 Abidin Özmen, “Millî Eğitim Bakanlığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına ve Vakıflar Genel Direktörlüğü'ne”, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30759/001637336019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim: 2/10/2019).

43 Abidin Özmen, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30760/001637337019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim: 02/10/2019).

vesikaları birer birer ortadan kalkmağa mahkûmdur.” açıklamasını yaparak gerekli tedbirlerin bir an evvel alınmasını belirtmiştir.⁴⁴

Özel yetkilerle donatılan umumi müfettişlik görevi, devletin taşradaki eli olması nedeniyle bu göreve getirilen kişilerin seçiminde Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanmış ve özellikle Doğu'yu bilen veya Doğu'da görev yapan önemli devlet adamlarından seçilmesine özen gösterilmiştir.⁴⁵ Abidin Özmen de uzun yıllar Doğu'da görev yapmış tecrübeli bir devlet adamı kimliği ile müfettişlik görevine layık görülen isimlerden biridir.

Konumuzu özetlersek Abidin Özmen, gerek yurt dışında ve gerek yurt içinde kazandığı bu tecrübelerle, bölgedeki kalkınma sorunlarına çare aramış ve önemli girişimlerde bulunmuştur. Avrupa'da eğitimini aldığı Su Mühendisliği, kendisine görev yaptığı bölgelerde bayındırlık işlerine daha çok ağırlık vermesine yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Zira bölge sorunları ile ilgili raporlarında sıklıkla bayındırlık faaliyetlerine yönelik sıkça ödenek talebinde bulunmuştur. Çok yönlü bir devlet adamı profili çizen Abidin Özmen'in bir yıllık Maarif Vekilliği döneminde de eğitim alanında Ankara'ya iki fakültenin ve bir ortaokulun açılması için hazırlanan tasarılar kabul edilmiş ve Ankara'nın eğitim alanında öncü şehirlerden olması yolunda önemli adımlar atılmıştır.

2.2. Mülkiyeli Mühendis: Ahmed Şerif (Önay)

Ahmed Şerif Önay, önemli çalışmaları ve projeleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle sanayi alanında kalkınmasına büyük katkıları olmuş bir isimdir. Mekteb-i Mülkiye mezunu olması cihetiyle Önay hakkındaki bilgilere, Çankaya'nın eserinde 1911 mezunlarının biyografilerinin verildiği bölümde rastlamaktayız. Önay hakkında ikinci önemli çalışma ise İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in “Kurtuluş Savaşı Sırasında Avrupa'daki Bir Türk Gençinin (A. Şerif Önay'ın) Kalkınma Sorunlarıyla İlgili Çalışmaları” isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada Şerif Önay'ın yayımlanmamış notları ve altı makalesinden faydalanılmıştır. Eserde ayrıca Önay'ın Almanya'da iken hazırlamış olduğu “Anadolu'nun İmar Projesi”, Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne Olmalıdır?” ve Kazım Karabekir tarafından hazırlatıldığı söylenen “Mahsulat-ı Mahalliye İçin Tahmini Sanayi

44 Abidin Özmen, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30760/001637337019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (02/10/2019).

45 Abidin Özmen, Doğu'da kazandığı deneyimi şöyle aktarmıştır: “1924 senesinde Şeyh Said isyanında orfî idare bölgesinde Birecik Kaymakamı idim. Ve 926-927 de Diyarbakır'da orfî idare âmiri olan Üçüncü Ordu Müfettişinin yanında Mülkiye Müfettişi olarak Mülkiye Müşaviri idim. 1928. 29, 30, 31 senelerinde de Bitlis ve Muş Valiliklerinde bulundum. 15 aydan beri de Umumi Müfettişlik ödevini ifaya çalışıyorum. Görüliyorum ki, doğu vilâyetlerimizde meydana gelen birçok hadiseleri, yakından seyretmek veya içinde bulunmak suretiyle kendime göre tahlil etmiş bir haldeyim.” Tuğba Korhan, “Cumhuriyet Dönemi'nde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Diyarbakır, 2012, s. 140.

Projeleri Layihası” isimli eserlerin detaylıca analizi yapılmıştır.⁴⁶ Çalışmamızın bu bölümünde Tekeli ve İlkin’in kaleme aldığı bu çalışmadan sıklıkla faydalanacağız.

Ahmed Şerif (Önay), Foça Kazası Düyun-u Umumiye idaresi memurlarından Ali Galib Bey ile Hüsniye Hanım’ın oğludur. 1892 İstanbul’da doğan Önay, Vefa İdadisindeki eğitiminin ardından 1911 tarihinde Mekteb-i Mülkiyeden mezun olmuştur. Aynı yıl Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Umum Müdürlüğü 3. Sınıf Kâtipliğine atanarak devlet hizmetine girmiştir. Burada iken açılan sınavı kazanarak “Teknik Öğrenim” yapmak üzere Almanya’ya gönderilmiştir. 1919’da Dresden “Technische Hochschule” (Teknik Üniversite) Makina Bölümünü Yüksek Mühendis olarak bitirmiştir. Bu arada Teknik Üniversitede Türkçe Muallimliği ve Dresden’de bulunan “Endustria” Sigara Makinaları Fabrikası İşletme Müdürlüğü görevlerinde de bulunmuştur. Önay, 1922’de yurda döndükten sonra 1923’te İzmir Sanayi Mektebi Makina-Teknoloji Muallimliği, Aralık 1923’te D.D.Y. Eskişehir Atölyesi Cer (çekme, sürüklenme) Mühendisliği, 1924’te İktisat Vekâleti İzmir Bölgesi Sanayi ve Mesai Müdürlüğü, 1928’de İktisat Vekâleti Marsilya Ticaret Mümessilliği, 1931’de İktisat Vekâleti Sanayi ve Mesai Umum Müdürlüğü, 1933’te T. C. Ziraat Bankası Fen Müşavirliği, 1939’da Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Müşavir Müdürlüğü ve 1942’de ise Türkiye İş Bankası Sanayi Müfettişliği ve Teknik Müşavirliği gibi görevler üstlenmiştir. Önay, son görevindeyken 1957’de yaş haddi sebebiyle emekliye ayrılmıştır. Kendisi ayrıca önemli eserleri dilimize çevirmiştir. Bu eserler şunlardır:⁴⁷

- *Egmont* (Goethe’den Tercüme, 2. baskısı 1966’da yapıldı.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

- *Clavigo Kardeşler* (Mediha Önay ile birlikte Goethe’den tercüme), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948 (2. Baskı 1966).

- *Goethe, Hayatı ve Eserleri* (Bielschovsky’den tercüme)

1.Cilt, Milli Eğitim Bsevi, İstanbul, 1951.

2.Cilt, Milli Eğitim Bsevi, İstanbul, 1962.

- *Atom Enerjisi ve İnsanlığın İstikbâli* (Dondelinger’den tercüme), Devlet Matbaası, Ankara, 1962.

- *Stuttgart Cücesi* / Eduard Mörike, Çev.: Mediha Önay, Şerif Önay, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

- *Mozart Prag Yolunda* / Eduard Morike, Çev.: Mediha Önay, Şerif Önay, MEB Yayınları, İstanbul, 1971.

Önay’ın, kalkınma politikaları ile ilgili eserleri ise şunlardır:

46 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Avrupa’daki Bir Türk Gencinin (A. Şerif Önay’ın) Kalkınma Sorunlarıyla İlgili Çalışmaları” Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernite’nin Doğuşu*, 3. bs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 303.

47 Çankaya, Mülkiyeliler..., Cilt: 4, s. 1373.

- *Mahsûlât-ı Mahallîye için Tahminî Sanayi Projeleri Lâyihası*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul, 1923.

- *Türk Gençliğinin Millî Vazifesi ne Olmalıdır?*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1923.

- *Sanayi Politikasının Ana Hatları ne Olmalıdır?*, Ankara, 1950.

2.2.1. Ahmed Şerif Önay'ın Kalkınma Projeleri ve Türk Sanayisine Katkıları

Almanya'daki Makine Mühendisliği eğitiminin ardından iş hayatına atılan Önay, "Endustria" Sigara Makineleri Fabrikasında işletme müdürü olarak çalıştığını belirtmişti. Burada iken Alman çalışma hayatını ve toplumsal yapısını çok iyi tanıma fırsatı bulan Önay, bulunduğu toplumun siyasal akımlarını da tanıma fırsatı bulmuştur. Spartakist hareketini yakından izlemiş ve sol çevrelerle yakın teması bulunan Arap İsmail Hakkı ve Mustafa Necmi gibi kişilerle arkadaşlıkları olmuştur. Fakat Önay'ın ismi, Türk Spartakistler içerisinde yer almadığı görülmektedir.⁴⁸ Önay aynı zamanda Almanya'da Welthandel isimli bir derginin tercümesini de yapmıştır. Bu derginin Türkçe çıkan *Şark* ve *Balkan* isimli dergileri de vardır.⁴⁹

Önay'ın kalkınmaya yönelik fikirlerini, eserlerinden yola çıkarak anlamak mümkündür. Kendisinin Ağustos-Eylül 1921 arasında hazırladığı "İmar Politikası" adlı çalışmada, ülkedeki üretim çeşitliliğinin artırılması, iktisadi bağımsızlığın sağlanması ve imar politikalarının başarıya ulaşabilmesi için çarenin "evvel-emirde istihsalı artırmak" yani üretimi artırmak ile mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bunun için de "emek ve "sermaye" politikalarına ağırlık verilmelidir. Önay, yabancı sermayenin iktisadi bağımsızlığımızın önündeki en büyük engellerden olduğunu, bundan kurtulabilmek için de ülke içindeki sermayenin, israfı önleyerek ve vergiyi artırarak, çoğaltılması gerektiğini savunmaktadır. Önay'a göre vergi, tasarrufun sağlanmasındaki en önemli araçtır. Fakat Türk halkına bu aracın yanlış tanıtıldığını iddia etmektedir. Ona göre Ortaçağ özellikleri taşıyan "iltizam" sisteminin kaldırılıp, yerine kadastro kayıtlarına dayanan bir arazi vergisi getirilmelidir. Önay, imar politikaları için son olarak ülkedeki yabancı

48 1918 yılında Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulması ve 1918 sonlarında Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in önderliğindeki Spartakistlerin bu partiden ayrılıp bağımsız hareket etmesiyle 1919 yılında Alman Komünist Partisi Kurulmuş ve akabinde Spartakist ayaklanma patlak vererek tüm Avrupa'yı etkilemiştir. Bolşevik Devrimi'nin de yönünü tayin eden bu ayaklanma, Luxemburg ve Liebknecht'in öldürülmesiyle sonuçlanmış ve bu kargaşa ortamı 1923 yılına kadar devam etmiştir. İşte bu ortamda Almanya'da eğitim alan Osmanlı öğrencilerinden bazıları, Spartakist akımdan etkilenerek "İlk Türk Sosyalistleri" olarak nitelendirilmektedir. Namık İsmail'in de yer aldığı bu isimler arasında: Ethem Nejat, Vedat Nedim Tör, Mümtaz Fazlı Taylan, Mehmet Sadık Ahi (Eti), Servet Berkin ve Nafi Atuf Kansu gibi önemli isimler yer almaktadır. Bkz. Stefo Benlisoy "Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi", *Mete Tunçay'a Armağan*, Mehmet Ö. Alkan ve Tanıl Bora, Murat Koralı (Ed), Ankara, İletişim Yayınları, 2007, s. 464.

49 Tekeli, İlkin, Kurtuluş Savaşı..., s. 306.

işletmelerin elinde bulunan, özellikle şimendifer ve nakliye şirketlerinin Türk yönetimine devredilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Türk yatırımcıları tarafından “İstihsalat-ı Milliye Bankası” kurulmalıdır.⁵⁰

Önay’ın ikinci eseri olan “Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne Olmalıdır?” isimli çalışması, Lozan Türk Yurdunun düzenlediği yarışmada ikinci olmuştur. Bu çalışmanın, “İmar Politikası” isimli eserinin dayanacağı ideolojik çerçeveyi oluşturduğu belirtilmektedir. “Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne Olmalıdır?” başlığında aranan cevabı Önay, iki nedenle açıklamıştır: Ülkenin geri kalmasının ve işgal edilmesinin ilk sebebi, ülkede yönetime hâkim olan kişilerin kısa vadeli çıkarlarını gözetken tutumlarıdır. Yönetimi ele geçirenlerin şahsi menfaatleri ve siyasi çıkarları uğruna halkın geri kalmışlığına ve cahilliğine çare bulamamalarıdır. Önay, aydın kesimin de aynı hatada olduğunu düşünmektedir. İkinci neden ise dış ilişkiler ve emperyalizmdir. Milletin menfaatleri gözetilmeden düşmana el uzatan ve emperyalistlerle işbirliği yapan yönetici azınlıktan başkası değildir. Ahlak zaafına uğramış yaşlı kişiler olarak gördüğü yönetici grubun yönetimi bırakıp temiz gençliğe yerine bırakmasını belirterek sert bir dille yöneticileri eleştirmektedir. Önay ayrıca, Lozan Türk Yurdu çevresindeki gençliğin daha çok bilimsel faaliyetler ile meşgul olmalarını istemiştir. Önay, gençlerin düşünce ve duygu birliği sağlamaları noktasında “milletçilik” idealine doğru yönelmeleri gerektiğini savunmuştur. Bunun sağlanması için de “bilim” ve “düşünme” alışkanlığına ihtiyaç vardır. Bu iki amilin birbirini ikaz ederek gerçeğin ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Önay, gençlerde “millet bilgisinin” eksikliğini de dile getirmiştir. Millet Bilgisi kavramı içinde lisan, edebiyat, tarih, sosyoloji, iktisat ve memleket bilgileri gibi alt kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar içinde de Önay’ı en çok endişelendiren kavram, “lisan” bilgisidir. Gençliğin, düşünce ve duygu birliğini Osmanlı lisanı ile yapamayacağını, dilde yenileşme hareketlerine gidilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bir milletin lisanı ne kadar mükemmel olursa, kabiliyet ve manevi kuvveti de o kadar güçlü olur. Önay’a göre sadece duygu ve düşünce birliğinin sağlanması için değil bilginin geliştirilmesi için de Türkçe’nin ıslahı gereklidir. Önay, raporunda ayrıca çeşitli meslek cemiyetlerinin açılarak gençlerin bunların etrafında örgütlenmesi gerektiğini de belirtmektedir.⁵¹

Ahmed Şerif Önay’ın üçüncü çalışması ise “Mahsulat-ı Mahalliye İçin Tahmini Sanayi Projeleri Layihası” isimli rapordur. Bu çalışmanın, Kazım Karabekir tarafından hazırlanması istendiği ve Berlin temsilcisi Mehmet Nuri Conker tarafından bizzat Şerif Önay’a tevdi edildiği belirtilmiştir. Rapor, TBMM hükümeti ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından bastırılmıştır. Önay’dan istenilenler cam, deri, konserve, mensucat ve şeker sanayileri için projeler hazırlanmasıdır. Önay, bu beş sanayinin tek başına kurulamayacağını, kurulacak sanayilerin başarılı olabilmesi için önceden başka sanayilerin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Raporunda, adeta sanayi kompleksi görünümünde kurulması gereken imalathaneler ve fabrikaların neler olduğunu,

50 Tekeli, İlkin, Önay’ın “İmar Politikası” adlı çalışmasının yayımlanmamış altı makaleden oluştuğunu belirtmektedir. Bu makalelerden yola çıkarak yorumlamalar yapılmıştır. Bkz. Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 307-314.

51 Tekeli, İlkin, Kurtuluş Savaşı..., s. 325-340.

maliyetlerine kadar belirtmiştir. Bu fabrikalarda çalışacak kişilerin mutlaka Almanya fabrikalarında birkaç ay eğitim görmesinin gerekliliğinin de altını çizmiştir. Önay, projelerin kârlılık oranlarını da hesaplamış ve oldukça yüksek kâr oranları beklemektedir. Şirketlerin güçlenmesi gerektiğini, anonim şirket hisselerinin halka çok küçük hisseler halinde dağıtılması gerektiğini belirtmiştir.⁵²

Tekeli-İlhan'a göre, Kazım Karabekir tarafından hazırlatılan bu projenin uygulanmadığı bunun bir sebebinin de Karabekir'in siyasi amaçları için hazırlatılmış olmasından kaynaklanması gösterilmiştir. Önay, 1922 yılında Türkiye'ye geldiğinde İzmir İktisat Kongresinin toplanacağını duymuş ve katılmak istemiştir. Karabekir'in başkanlığını yaptığı bu kongrede Ahmed Şerif Önay'ın ismini "İstanbul Vilayeti Sanayi Grubu Azası" olarak görmekteyiz.⁵³ Önay, İzmir'e ulaştığında hazırladığı raporun kitaplaştırıldığını ve ülkeye döndüğünde, Adapazarı yakınlarında kendi projesine uygun bir tuğla fabrikasının kurulduğunu sevinçle görmüştür. Karabekir, Mustafa Kemal Paşa ile Ahmed Şerif Önay'ı tanıştırmış ve Sanayi Projeleri Layihası ile Türk Gençliğinin Milli Vazifesi Ne olmalıdır? kitaplarını Mustafa Kemal'e sunmuştur.⁵⁴

Ahmed Şerif Önay, 1930-1932 yılları arasında İktisat Vekilliği yapan Paris Hukuk Fakültesi mezunu Mustafa Şeref Özkan'ın çalışmalarında da önemli katkıları olmuş bir isimdir. Mustafa Şeref Özkan, dünyada ekonomik krizin etkisini gösterdiği 1930 yılında İktisat Bakanı olur olmaz, "Sanayi Genel Müdürlüğü"ne, Ahmed Şerif Önay'ı getirmiştir. Önay'ın gençlik yıllarında "Devletçilik" ile ilgili yaptığı çalışmalar, İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'inde daha devletçi bir çizgide kararlar almasında etkili olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Siyasal Bilimler ve Makine Mühendisliği eğitimi görmüş olması, Önay'a gelişme sorunlarının teknik, iktisadi ve siyasal açıdan değerlendirilme olanağı sağlamıştır. Fakat "Devletçilik" uygulamaları kapsamında aldıkları bazı kararlar nedeniyle iki isim özel sektör yatırımcıları tarafından eleştirilince, Atatürk tarafından iki isim de görevlerinden alınmıştır.⁵⁶ Bu değişimin ardından Ahmed Şerif Önay Ziraat Bankası Fen Danışmanlığına getirilmiştir. 1957 yılındaki emekliliğine kadar Şeker Fabrikaları A.Ş. ve İş Bankasında sanayi ve teknoloji alanında danışman olarak çalışmalarını sürdürmüştür.⁵⁷

52 Tekeli-İlkin, Kurtuluş Savaşı..., s. 349.

53 Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 2. bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989, s. 55.

54 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şeref Özkan", (<https://portreler.fisek.org.tr/mustafa-seref-ozkan/>), (Erişim: 4/10/2019).

55 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şeref Özkan", <https://portreler.fisek.org.tr/mustafa-seref-ozkan/>. (4/10/2019).

56 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şeref Özkan", (<https://portreler.fisek.org.tr/mustafa-seref-ozkan/>), (Erişim: 4/10/2019).

57 Cumhuriyet İnsanları Portreleri, "Mustafa Şeref Özkan", <https://portreler.fisek.org.tr/mustafa-seref-ozkan/>. (4/10/2019).

Sonuç

II. Meşrutiyetle birlikte yönetime gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılına kadar durma noktasına gelen yurt dışı eğitim anlayışını yeniden canlandırmıştır. Bu dönemde gerek gönderilen öğrencilerin niteliğinde gerekse Avrupa'da alınan eğitim dallarının çeşitliliğinde farklı bir boyut görülmektedir. Önceden gönderilenlerin, ekseriyetle yurtiçinde mezun oldukları alanda eğitim görmeleri istenirken, bu alanda sıkı bir denetime tabi tutulan öğrencilerin yurda döndüklerinde kendi alanlarında istihdam edilmelerine özen gösterilmektedir. Fakat II. Meşrutiyet'in ardından oluşturulmak istenen milli ekonomi anlayışına uygun olarak birçok öğrencinin mezun oldukları alandan ziyade, memleketin hızlı bir biçimde kalkınmasına çare olarak gördükleri elektrik, makine, maden, inşaat ve ziraat mühendisliklerine yöneldiği tespit edilmiştir. Sadece Mekteb-i Mülkiye değil; Sanayi-i Nefise, Tıp ve Harbiye gibi yüksek eğitim kademesindeki öğrencilerden bazıları da Mühendislik ve Uygulamalı Bilimlerde eğitime yönelmişlerdir.

Mekteb-i Mülkiye mezunu gençlerden Zeynel Abidin Özmen, Türk idari ve siyasi hayatının yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biridir. Özmen, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, milleti ile özdeşleşmesi adına büyük çabalar sarf etmiştir. Devlet mekanizmasının iyi işleyebilmesi adına bakanlık seviyesinden muhtarlık seviyesine kadar olan tüm idari düzenlemelerde önemli uygulamaları ve katkıları olmuştur. Doğu'da ve Batı'da görev yaptığı süreçte bayındırlık ve kültürel çalışmalarına da çok önem vermiştir.

Ahmed Şerif Önay, aldığı idari eğitimle birlikte Almanya'da aldığı mühendislik eğitimi ve de dil alanındaki çalışmalarıyla kalkınma projelerine sadece teknik ve iktisadi açıdan değil, siyasal ve kültürel açıdan da bakabilme yeteneği bulmuştur. Projelerinde “milli birlik” duygusuna dikkatleri çekmiş ve bu kavramın içini milli ekonomi unsurlarıyla doldurmuştur. Önay, devletçilik ilkesini sert bir şekilde savunarak yabancı sermayenin Türkiye'den el çekmesiyle milli kalkınmanın gerçekleşeceğini savunmuştur. Önay'ın, Alman edebiyatının ve bilim insanlarının eserlerini Türkçeye çevirerek, özellikle Alman bilim ve kültürel anlayışının Türkiye'de anlaşılmasına ve bilinmesinde önemli katkıları olmuştur.

Kaynakça

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 16. bs, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2010.
- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, (2019), “Belge 2a: Mülkiye Araştırmaları Kaynakçası”, (http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=538&ens_birim=0), (Erişim: 16/09/2019).
- Ata, Bahri TRT Radyo, (2013), “Mülkiyeli Bir Eğitimci İhsan Sungu”, (<https://www.youtube.com/watch?v=5Q4YsQk9O2s&t=430s>), (Erişim: 5/10/2019).
- Ata, Bahri, *Haşim Nihat Erbil'in Türkiye'nin Yükselişi ve Teknik Eğitim Davası*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2017.

Başar, Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2019.

Benlisoy, Stefo, “Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi”, *Mete Tunçay’a Armağan*, Mehmet Ö. Alkan ve Tanıl Bora, Murat Koraltürk (Ed), İletişim Yayınları, Ankara, 2007.

Cumhuriyet Arşivi Kaynakları

BCA. 030.18.1.2.55.48.2.

BCA. 030.18.1.2.102.44.19.

BCA. 030.10.00.00.116.805.21. 1-2.

Avrupa’ya Talebe İ’zami”, *Tanin*, 17 Ağustos 1909.

Cumhuriyet İnsanları Portreleri, (2019) “Mustafa Şeref Özkan”, (<https://portreler.fisek.org.tr/mustafa-seref-ozkan/>), (Erişim: 4/10/2019).

Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969.

Çoşgun, Melih, “Ekim Devrimine Açılan Kapı: Rus Modernleşmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 44, 2014.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Bs, Ankara, Aydın Kitabevi, 2012.

Erdoğan, *Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.

Genç Yılmaz, “Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası”, *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, İstanbul, 2013, s. 43-65.

Gençoğlu, Mustafa, *Osmanlı Devleti’nce Batı’ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830–1908) - Bir Grup Biyografisi Araştırması-*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939)*, Cilt 1, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995.

İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, 2. bs., Ankara, TTK Yayınları, 1989.

İnan, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler, Cumhuriyet’in Kurucu Kuşağı ile Söyleşiler*, 3. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.

Kaçar, Mustafa, “Türkiye’de Modernleşmenin Öncü Kurumları”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 19, 2009, s. 127-149.

Korhan, Tuğba, “Cumhuriyet Dönemi’nde Umum Müfettişlikleri ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Diyarbakır, 2012, s. 134-143.

Osmanlı Arşiv Kaynakları

Hariciye İdari Kısmı (HR. İD.) 01384.00065.002.001.

HR. İD. 01384.00056.002.001.

Tedrisât-ı Âliye Dairesi (MF. ALY.) 00145. 000015. 013. 002.

Sadıklar, Tayyar, *Kalkınma Yolunda Japon Örneği ve Türkiye*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971.

- Serin, Necdet, “Mektebi Mülkiyeden Siyasal Bilgiler Fakültesine 125 Yıl”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 1-2, Ankara, 1988, s. 9-17.
- Taha Toros Arşivi, Abidin Özmen, Millî Eğitim Bakanlığına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına ve Vakıflar Genel Direktörlüğüne, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30759/001637336019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim: 2/10/2019).
- Taha Toros Arşivi, Abidin Özmen, Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30760/001637337019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), (Erişim:02/10/2019). Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Avrupa'daki Bir Türk Gencinin (A. Şerif Öney'in) Kalkınma Sorunlarıyla İlgili Çalışmaları*” *Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernitenin Doğuşu*, 3. bs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Seyfi, *Eğitim Amacıyla Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940–1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara, 2005.
- Yücebaş, Ferit, “İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumî Müfettişlikler Birinci Umumî Müfettişlik Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 34, Van, 2017, s. 1-27.
- Yücel, Hüseyin, *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2017.

Zabıt Cerideleri

- TBMM Zb. C, IV. Devre, C.25, s. 183-185.
- TBMM Zb. C., V. Devre, C.4, s. 110-111.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 252-257.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 259.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 260.
- TBMM, Zb. C., V. Devre, C.3, s. 261.